

„Kriminolog, to je něco jako váleč koulivý“

Miroslav Scheinost
Institut pro kriminologii a sociální prevenci

S Miroslavem Scheinostem jsme se potkali na konferenci Paralely a divergencie – Slovensko-české kriminologické dni, která se konala při příležitosti stého výročí založení první Československé republiky a pětadvacátého výročí vzniku samostatných republik ve dnech 3. až 5. října 2018 v Kongresovém centru Univerzity Komenského ve slovenském městě Modra. Kromě vlastních příspěvků došlo i na rozhovor o porevoluční historii české kriminologie a jejích aktuálních výzvách.

Scheinost nastoupil do Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (IKSP) po roce 1989 a dlouhodobě vykonával pozici jeho ředitele. Je tedy více než povoláný k tomu, aby uplynulá desetiletí zhodnotil. V rozhovoru nás provádí nejen po změnách, které nový režim znamenal pro IKSP, včetně nových výzkumných témat, prezentování závěrů výzkumu směrem ke státním orgánům a dalším aktérům a podílu na změnách ve veřejné správě, ale také nás seznamuje se svým pohledem na úspěchy, které česká kriminologie v posledních letech zaznamenala, a se svými představami o dalším směřování oboru. Přestože vznikl o sedm měsíců dříve, tento rozhovor navazuje chronologicky na rozhovor s Kazimírem Večerkou a v řadě otázek jej rozvíjí.

Scheinost oproti Večerkovi zaujímá spíše pozitivní perspektivu budoucího vývoje. V tomto ohledu můžeme jen zdůraznit potřebu teoretické práce, jež zatím v české kriminologii hrála spíše vedlejší roli. Situace se v posledních letech s řadou článků publikovaných v zahraničních žurnálech začíná významně měnit. Jestli je to znamení většího obratu, to se teprve ukáže.

Petr Kupka & Václav Walach: S kriminologií jste začal po roce 1989 na Výzkumném ústavu kriminologickém (VÚK), který se později přejmenoval na IKSP. Jak jste se na toto pracoviště dostal?

Miroslav Scheinost: Já jsem tam přišel jako člověk zcela nepolíbený kriminologií. Původem jsem sociolog, kriminologii jsem nikdy nedělal. Po škole jsem začínal v Ústavu pro kulturně-výchovnou činnost, který patřil pod tehdejší Ministerstvo kultury a kde jsem měl na starosti kulturně-výchovnou práci mezi národnostními menšinami a Romy. Tam jsem vydržel nějakou dobu. Pak mi přidali brannou výchovu, to byl poslední hřebíček do rakve. Právil jsem si, že tohle dělat nemůžu, aspoň ne dlouhodobě. Potom jsem dělal dost dlouho v tělovýchově, na Československém svazu tělesné výchovy a sportu. Ne jako trenér nebo metodik, poněvadž to neumím a neuměl

jsem, ale dělal jsem věci kolem vrcholového sportu a reprezentace. Práce mě bavila, jenže v roce 1989 ten systém tělovýchovy prostě tak, jak byl, zaniknul.

Tak jsem si hledal jinou profesi a řízením osudu jsem skončil v knihovně VÚK jako dokumentátor. To bylo pro mě velmi dobré. Tehdejší ředitel IKSP Otakar Osmančík, kterého za normalizace vyhodili z pozice výzkumného pracovníka VÚK a který se tam po roce 1989 vrátil, měl takovou tezi, že by noví pracovníci měli projít knihovnou, aby se seznámili s literaturou, aby ten knižní fond nějak zpracovávali, aby se vyznali v systematicce. No a já jsem tam začal. Tenkrát nás na VÚK nebylo moc, ten okruh pracovníků procházel změnami. Někteří bývalí pracovníci odcházeli a přicházeli buď lidi, kteří byli kdysi vyhozeni, nebo noví. Všechno bylo v takové proměně. Já jsem začal dělat jednak na obnovení edice IKSP, jednak – přece jenom jsem byl sociolog – taky na nějakých výzkumech. Přešel jsem do výzkumné skupiny. S Večerkou jsme začínali na výzkumu fotbalových výtržníků. Tenkrát to vyhublalo jako problém, byl i nějaký „smrťák“. To byl rok 1990 nebo 1991, myslím.

PK&VW: Jak jste takový výzkum dělali?

MS: Něco jsme se snažili dozvědět v literatuře a něco odkonzultovat. Tenkrát byl u nás, myslím, jen jeden člověk, který se tomu trochu věnoval – Pavel Slepíčka z Fakulty tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy, psycholog. Tak ten o tom něco věděl. Něco jsme brali od něj, něco hlavně z anglické literatury, kde výzkumy těch rowdies byly přeci jenom dál. Oni s tím měli větší zkušenosti. Pak jsme si udělali analýzu tisku, samozřejmě. Spisů ani moc ne, protože ono se to ještě tehdy nesoudilo. Ale hlavně jsme dělali přímé pozorování a anketu přímo na těch stadionech. Jednak jsme si přes kluby vytáhli takové ty „autorizované“ vůdce těch kotlů, což určitě nebyli ti nejtvrďší, ale ti, co byli ve styku s klubem. Ti nám něco řekli. A pak jsme chodili přímo mezi ně. Tak nějak jsme koukali, snažili si pamatovat, protože psát si mezi nimi něco, to by nebylo moc populární, a pod falešnou záminkou toho, že děláme nějaký výzkum pro klub, jsme jim rozdávali krátké dotazníčky, o takových patnácti otázkách. Kupodivu na to zabírali. Teda muselo to být před zápasem, v průběhu samozřejmě ne a po zápase taky ne, to je jasné. Tak tohle byly takové hlavní metody, a bylo to zajímavé.

PK&VW: Na co jste přišli?

MS: U toho se nejvíc potvrdilo, že určitá skupina mladých lidí potřebuje nějaký řád, autoritu a ztotožnění se s něčím. Jedni se ztotožňují s Marianem Kotlebou (*o Kotlebovi a ultrapravicových mládežnických organizacích byla na konferenci řeč, pozn. autorů*), ti fanoušci se ztotožňovali s klubem. Klub, to byl prostě Bůh, pro klub umřou a pobijí nepřátele. Ono je potřeba se k něčemu přimknout. A ukazovalo to všechno na to, že zase to jsou lidi, kteří mají nějaké osobní problémy a těžko se chytají, cítí se jako outsideři. A ten klub a to fanouškovství bylo něco, kde se jako osobnostně mohli realizovat. Tam byli plnohodnotní, tam něco znamenali.

PK&VW: Vraťme se ještě na chvíli k samotnému VÚK. Kdy a proč vůbec vznikl?

MS: Tehdy jsem tam nepracoval, ale z vyprávění pamětníků a literatury vím, že v 50. letech byla kriminalita chápána jako přežitek třídní společnosti. Buď je to výraz politického odporu poražených tříd, takže v podstatě politický zločin, anebo přežitek třídní společnosti. To všechno zmizí samozřejmě, takže na co kriminologie, vojákové? (Smích). Jenže kriminalita nezmizela a ten režim byl tlačěn k tomu, že přece jenom potřebuje nějaké poznatky o tom, jak ta kriminalita skutečně vypadá. A to byl důvod pro založení VÚK. Původně to vzniklo jako společné pracoviště Generální prokuratury, ministerstva vnitra a ministerstva spravedlnosti a jmenovalo se to „Výzkumný ústav kriminalistiky“. Pak to rychle přešlo pod Generální prokuraturu a změnilo se to na „Výzkumný ústav kriminologický“. Tak to byly začátky. Sešlo se tam nějaké jádro lidí, kteří kriminologii opravdu začali rozvíjet. Studovali literaturu, koukali do zahraničí, byť to nebylo jednoduché.

PK&VW: Koukali se na východ nebo na západ?

MS: V době uvolnění kolem roku 1967 se sem nějaká literarura ze západu zjevně dostala. Ale jinak to byla podle kolegů, kteří tu dobu zažili, taková docela paradoxní situace. Existovala setkání kriminologů socialistických zemí, Poláci a Maďaři v tom byli o kus dál. Maďaři zejména proto, že po porážce maďarské „kontrarevoluce“ v roce 1956 jich řada emigrovala do zahraničí. Mezi nimi i Denis Szabó, který v Kanadě založil kriminologický institut a kriminologickou společnost. Patřil mezi lidi, kteří nezapomněli na to, že jsou Maďaři a maďarskou kriminologii doma pořád tak nějak podporovali. Pomáhali jim. Takže třeba Maďaři měli lepší přístup k informacím a literatuře. U nás se západní literatura studovala přes ruské překlady. Rusové si to přeložili a kolegové se to učili od nich. Oni v tomhle byli takoví velkorysí.

PK&VW: Proč se vůbec změnil název z VÚK na IKSP a projevila se tam změna nějak i v programu?

MS: Já jsem vstupoval ještě do VÚK, ale za ředitele Osmančíka jsme se už po roce přejmenovali. To bylo někdy v roce 1991 nebo 1992. Byl to jeho nápad, abychom se odstříhli od minulosti. On chtěl, aby v tom názvu bylo vidět, že i kriminologie má nějaké vyústění. Proto se do názvu dostala sociální prevence. V té době se vynořila spousta problémů, které dříve nebyly. Jako například ti rowdies. Ne že by za socialismu nebyli, ale začalo se o nich mluvit. Ve skutečnosti to ale nebyl tak podstatný problém. Začalo se ale mluvit i o drogách, které se objevily v úplně jiné rovině, než byly za socialismu. Organizovaný zločin, ne že by tu předtím nebyl, ale Česko se tehdy dostalo na křižovatku cest mezinárodního organizovaného zločinu. Objevila se ekonomická kriminalita, což byla opravdu úplně nová kvalita proti rozkrádání cementu v socialistickém systému hospodářství.

PK&VW: Témata jste si vybírali sami nebo po nich byla poptávka?

MS: Nikdo nám do toho v podstatě moc nemluvil. Prakticky jsme si říkali, co by tak bylo potřeba zkoumat. Byly to ale spíš takové řuky: „Tohle je aktuální, o tom bychom měli něco vědět.“ A ty výzkumy byly spíš krátkodobé, řekněme půlroční, tříčtvrtěroční a roční studie. Alespoň rychlé znalosti o něčem. Teprve postupně jsme se dopracovávali k tomu, že slušný výzkum se neudělá za rok. Ono to odpovídalo trošku té překotné době. Já jsem přišel v době, kdy Institut patřil pod generální prokuraturu. Z prokuratury se to změnilo na státní zastupitelství, které se stalo součástí justiční soustavy. Už ne jako samostatná část státní moci na úrovni ministerstva, ale jako součást justice. Tím pádem už státní zastupitelství nemohlo zřizovat vlastní podřízené organizace, takže se řešilo, kam půjdeme, kdo se nás ujme. Myslím, že to byla Osmančíkova zásluha, že jsme nakonec skončili u ministerstva spravedlnosti, protože on měl tu myšlenku, že by měly výsledky naší práce sloužit spíše justici a legislativě než policejnímu výkonu. Paradoxně po řadu let o naše výsledky byl větší zájem u policie než třeba v rezortu spravedlnosti. To je vždycky dáno složením lidí, jejich působností a tak dále.

PK&VW: Jak se v IKSP reflektovalo vědění získané před rokem 1989? Jak se s tehdejšími výzkumy pracovalo?

MS: Dobře. Ve VÚK byla velmi slušná tradice výzkumu mládeže, výzkumu prevence a výzkumu pachatelů kriminality. Před rokem 1989 se při psaní studií muselo dodržovat, že na začátku byly zaklínací formule z Marxe a na konci z Lenina, ale mezi tím byla slušná práce a slušné výsledky. Bylo na co navazovat. Nebylo to tak, že by se to hodilo do stoupy, jako že je to všechno špatné a ideologicky poplatné. A v IKSP zůstalo pár lidí, kteří uměli řemeslo, kteří tu kriminologii uměli. Byl mezi nimi Jan Neumann, Zdeněk Karabec, Markéta Štěchová, Josef Zapletal a Večerka. Byli to lidé, které obor bavil a kteří ten výzkum rádi dělali, protože se chtěli něco dozvědět. Osmančík, jenž byl ředitelem až do roku 2000, IKSP přes ty rozbouřené vody provedl, stabilizoval ho a položil tomu velmi slušný základ. I odborný základ.

PK&VW: Jaké studie z období před rokem 1989 stojí podle vás za zmínku?

MS: Možná ta Osobnost pachatele, to je dvoudílná publikace a tam si myslím, že jsou opravdu takové nadčasové věci.

PK&VW: Před rokem 1989 ale vznikla i učebnice Československá kriminologie napsána kolektivem autorů v čele s Jiřím Nezkusilem...

MS: Nezkusil byl významná osoba v československé kriminologii, nepochybně. Protože člověk, který dokáže dát dohromady učebnici, takovou encyklopedii oboru, pro ten obor udělá hrozně moc.

PK&VW: Je trochu paradoxní, že když se podíváme do zahraničí na západ od nás, tak kriminologická literatura vycházející z marxismu byla v 70. a 80. letech považována za progresivní. Myslíte si, že to bylo i tehdy v Československu atraktivní východisko?

MS: Já jsem v 80. letech kriminologii nedělal. Žádné jiné vidění světa ale tehdy nebylo přípustné, takže vykládat společnost a kriminalitu z jakýchkoli jiných pozic než z dialektického a historického materialismu v podstatě nebylo možné. To by si ten autor mohl psát do šuplíku. Což možná někteří dělali, nevím. Ale žádné takové dílo se v našem oboru pak neobjevilo. Na Západě to byl respektovaný přístup, kde tu Marxovu teorii docela tvůrčím způsobem rozpracovávali. Tady to ale čím dál tím víc přestávalo být atraktivní, protože v té vykostěné podobě, jak se to učilo a předávalo, jak to do nás lili na vysoké škole, jsme se nad tím spíš uchechtávali. Ale oficiálně to ten prapor vepředu a vzadu mít muselo, a teď bylo na tom autorovi, aby to mezi tím naplnil něčím smysluplným.

PK&VW: Vraťme se zase do 90. let. Odkud se brali noví kriminologové, noví zaměstnanci IKSP?

MS: My, co jsme tam přicházeli, jsme přišli z jiných oborů. Já jsem byl sociolog, pak přišli právníci, přišli psychologové. Všichni jsme se ale museli tu kriminologii učit, museli jsme se učit řemeslo za pochodu. Každý do toho něco přinášel. Řekl jsem tehdy, že kriminolog, to je něco jako váleč koulivý. To je prostě kolonie, která se dá dohromady a ti všichni dohromady udělají jednoho kvalifikovaného kriminologa (smích). Ale takhle to opravdu vznikalo.

PK&VW: Dnes je to jiné?

MS: Teď už studenti píší kriminologické práce, studují metody, dělají si vlastní výzkumy. My, když vyhledáváme výběrové řízení, už máme z čeho vybírat. Když jsme vyhledávali výběrová řízení v 90. letech, tak to bylo zoufalství, děs, běs. Zejména co se týče právních profesí. To už jsme věděli, že když k nám bude chtít jít právník, tak že je to člověk, kterého buď odněkud vyhodili, anebo k nám jde proto, aby se rozkoukal a po půlroce přejde na něco lepšího.

PK&VW: Jak probíhala internacionalizace české kriminologie po roce 1989? Když se podíváme do publikací IKSP z raných 90. let, jsou v nich výrazně zastoupeny překlady ze zahraničí.

MS: My jsme v naší edici měli takové dvě základní linie. Jednak, že budeme publikovat naše výzkumy. To ještě nebyl internet, web a takové, a chtěli jsme to dostat mezi odbornou veřejnost. Jednak jsme se rozhodli, že budeme překládat zahraniční texty. Samozřejmě ty, které nejsou kryté autorským právem, protože na to nebyly peníze. Takže se překládaly prostě takové věci jako Úmluvy OSN nebo Úmluvy Rady Evropy a podobné dokumenty. Anebo jsme získali souhlas z finského institutu HEUNI a od

britské Home Office, že můžeme překládat jejich texty, že nám k tomu dávají souhlas a nic za to nechtějí. Akorát samozřejmě musíme uvést, že je to jejich. To platí dodneška.

PK&VW: Otevřenost světu se ale asi neomezovala jen na překládání...

MS: Ono to vznikalo tak nějak skoro spontánně. Byli jsme takoví atraktivní i pro ten Západ. Pro ně se tahle část světa otevřela a oni sem mohli přijet. Tady se to měnilo opravdu pod rukama. Měnil se politický režim, ekonomický systém, společnost se měnila. Takže my jsme pro ně byli taková laboratoř. Byli na nás docela zvědaví. Sami se hlásili, přijížděli, občas to bylo takové trošku naivní. Třeba nám říkali, že dotazník je jedna ze základních výzkumných metod. To jsme si rádi poslechli (smích). Pak přicházely nabídky na různé projekty, ze kterých ale většinou nic nebylo. Nevěděli jsme, jak ty projekty zpracovat, abychom se dostali k nějakým penězům a mohli s nimi spolupracovat. Dodneška to pořádně neumíme.

Začali jsme taky vyjíždět ven. Sice ne tolik jako dnes, ale už se přece jenom mohlo vyjet někam a podívat se na ty zahraniční instituce, jak to tam chodí, co dělají, jak to dělají. Moje první cesta byla do Organizace spojených národů ve Vídni. Měli tam obrovské dokumentační středisko, knihovnu a počítačovou techniku, o čemž se nám ani nezdálo. Tak prostě jsme se ještě s kolegou Zapletalem vypravili do Vídně jako tovaryši na zkušenou. To mohl být tak rok 1993.

PK&VW: Nepočítáme-li fotbalové výtržníky, čemu jste se po roce 1989 výzkumně věnovali?

MS: Osmančík měl na tohle docela nos. Řadu těch témat prosadil tak, že viděl, že jsou aktuální, nejen zajímavá. Třeba u drog a organizovaného zločinu vytušil, že to jsou významná témata, jimiž bychom se měli zabývat. On také přišel na konci 90. let s tím, že bychom měli zkoumat ekonomickou kriminalitu. My jsme mu říkali: „To tady nikdo neumí.“ A on na to: „Ale kdo by to měl zkoumat, když ne my?“ Měl pravdu. Dělali jsme, co jsme uměli. Udělali jsme nějaký základ. Dnes se na to každý může podívat a říct: „Ježiš, to byli blbci. To se musí dělat jinak.“ Ale je od čeho se odpíchnout, aspoň kriticky. Někdo začít musí.

PK&VW: Bylo vaším cílem dělat spolu s aplikovaným výzkumem i ten základní?

MS: Děláme aplikovaný výzkum pro určitý okruh uživatelů. V podstatě reagujeme na potřeby svého zřizovatele a svých uživatelů, což je logické, protože nás živí. Ten proces ale probíhal tak, že jsme si ze začátku témata víceméně volili a naše výsledky nabízeli, s větším nebo menším úspěchem. Až v posledních tak deseti letech se to obrací a my jsme adresátem požadavků nebo zadání, které jsou někdy dlouhodobější, někdy krátkodobé ve smyslu: „Potřebujeme rychlou informaci k tomu a k tomu.“ Za některých ministrů byl problém je vůbec přesvědčit, aby nás alespoň trpěli a že to, co děláme, není úplně zbytečné. Pamatuji si na výrok jednoho náměstka ministra, který nám říkal: „Tak jsem si byl pro poštu a teď se na mě z té obálky vysypaly ty vaše

brožury..." To bylo povzbudivé (smích). Teď si ale skutečně myslím, že výsledky kriminologického výzkumu mohou být k něčemu aspoň informativně užitečné.

PK&VW: Promluvily vaše výzkumy tedy nějak do společenského dění?

MS: Třeba jsem dělal s doktorem Janem Vůjtěchem výzkum o motivaci soudců pro jejich povolání. To bylo po revoluci, kdy soudci pořád brali tolik jako za socialismu. Část z nich musela odejít kvůli politickým postojům nebo škrálopům z minulosti. Ti bez škrálopů odcházeli do lépe placených právnických profesí. Soudcovský stav vypadal, že vymře. To byla skutečně krize. Kdo měl nohy, utekl za lepším platem. Tehdejší ministerský předseda Václav Klaus kladl otázku, proč by měl mít soudce vyšší plat, když je to profese jako každá jiná. Tak jsme udělali reprezentativní výzkum a vyšlo nám z toho, že jestli se ty podmínky pro soudcovskou profesi nezmění, odejdou další. Já už si čísla nepamatuji, ale že odejde minimálně ještě polovina soudců z toho stávajícího stavu. To opravdu byl impuls pro první přidání soudcům. My jsme to pak obhajovali i na parlamentním semináři. Skutečně to zabralo. Od té doby je to nesrovnatelné. Vypadá to, že se vytahuju, ale možná, že tenhle výzkum byl takový první šfouch, který odstartoval změnu pohledu na soudcovskou profesi. Že to bude třetí pilíř státní moci. Do té doby byli pod kritikou za to, že sloužili minulému režimu.

PK&VW: Prý jste stáli i u konstrukce systému prevence kriminality.

MS: Ten začal vznikat v 90. letech. Navazoval na myšlenky Novotného z dřívější doby. Za socialismu tady byl univerzální systém prevence, povinný pro všechny. Všichni oficiálně dělali prevenci, ve všech složkách až po továrny a podniky. Ve skutečnosti ji nedělal nikdo a bylo to pro smích. Bylo to naprosto formální. Takže šlo o to ten systém prevence postavit znovu na nějaké reálné základy. Tenkrát jsme na tom, myslím, udělali dost. Dělali jsme návrhy, jak by ten systém alespoň v některých aspektech mohl vypadat. Že to nebude direktivně řízené, že těžiště bude na obcích a stát bude mít koordinační úlohu, ne příkazovací. Rozhodující úlohu budou mít obce. Kolem toho se vytvoří systém finančních dotací a podpory. Do prevence se zapojí i různé rezorty, nevládky a podobně. Večerka, který na tom tenkrát dělal, seděl tři dny a tři noci na ministerstvu spravedlnosti, kde se ta koncepce systému prevence psala.

PK&VW: Stali jste se tedy politicky relevantní institucí...

MS: V podstatě ano. Přispěli jsme docela významně i do debaty o věkové hranici trestní odpovědnosti mládeže, která tady před časem vypukla. Podnětem byla vražda, kterou spáchal asi čtrnáctiletý kluk. Bylo kolem toho velký haló v médiích a ozývaly se politické hlasy: „Snižme věkovou hranici trestí odpovědnosti na čtrnáct, možná i na méně.“ Ono se to vždycky čas od času vynoří, když se rozvíří veřejný mínění. Tenkrát jsme opravdu dost silně zvedli hlas, že to nemá smysl, respektive že zásadní problém není v tom, jestli budeme mít patnáct nebo čtrnáct let, ale zásadní problém je v tom, jak s nimi pak pracujeme. Myslím, že i našim přispěním se podařilo, že ten návrh zákona v parlamentu neprošel a že to zůstalo při starém.

Přispěli jsme i do debaty o změnách v trestním zákoně, týkajících se přísnějšího trestání recidivy. Upozornili jsme na to, že se nám zbytečně plní vězení třeba kvůli nešťastné formulaci v trestním zákoně. Pak si myslím, že hodně povedená byla základní vstupní studie k institutu zabezpečovací detence. Významný byl i výzkum uplatňování trestní politiky, zejména v oblasti sankcí a alternativních sankcí. Pokryli jsme hodně velkou oblast a povedlo se nám upozornit na nějaké problémy v sankční politice. Podařilo se nám do výzkumu zatáhnout partnery z akademické sféry, Nejvyššího soudu i odjinud. Prostě jsme na sebe natáhli okruh spolupracujících institucí a udělali docela slušný výzkum, jehož prostřednictvím jsme pokryli hodně velkou oblast sankční politiky a opravdu se nám povedlo upozornit i na nějaké její problémy.

PK&VW: Jak by měla podle vás vypadat komunikace s příjemci výsledků aplikovaného výzkumu?

MS: Výzkumník se musí snažit, aby dodal použitelnou informaci, aby ji dostal do tvaru, kterou potřebuje státní úředník. A ten by měl být alespoň natolik kvalifikovaný, aby si tu informaci od nás dokázal přečíst, pochopil, o čem je řeč, a byl schopen říct: „No to jste mě nenadchli, mně tam chybí tohle a tohle. Kde to je?“ Tady ten předěl musí být, my spolu musíme umět komunikovat a mluvit vzájemně srozumitelnou řečí. Výkonná sféra by byla nejradši, aby to bylo napsáno: „A teď budete dělat tohle.“ Ale oni nemůžou dělat práci za nás a my za ně.

Robert Pelikán, který patřil k těm osvíceným ministrům stejně jako před ním ministryně Helena Válková, tvrdil: „Musíme něco udělat s recidivou.“ No jo, ale udělat něco s recidivou není úkol na jedno volební období. My je musíme přesvědčit, že to potřebuje více času. Nikdo z nás nevymyslí certifikovanou metodiku, jak do dvou let zatočit s recidivou. Certifikovaná metodika je ovšem jedním z vědeckých výstupů. Ale myslím si, že by na ní neměl dělat jenom ten výzkumník, a pokud ano, tak v interakci s jejím budoucím uživatelem. Protože ten ví, jak se to dá prakticky prosadit. Výzkumník si to může jenom myslet.

PK&VW: Válková v IKSP pracovala dlouhou dobu. Jak se její působnost v nejvyšší politice odrazila v české kriminologii?

MS: Válková kromě toho, že patří k předním českým trestním právníkům, je i kriminoložkou. Ten obor v sobě má. Ví, co to je kriminologie, a na rozdíl od jiných politiků ví, co od ní může čekat. Její představa byla reálná. Nedala nám úkol a nechtěla, abychom do tří měsíců přinesli recept. IKSP nepřitáhla do rozhodovacích procesů na ministerstvu, ale do tvorby těch podkladů a přinášení nějakých myšlenek a nápadů. Dostali jsme se do různých pracovních skupin, které v té době na ministerstvu fungovaly. V tom pak pokračoval i Pelikán. Když se třeba dělala ta nová koncepce vězeňství, bylo ustaveno asi osm nebo devět pracovních skupin. A my jsme byli asi ve čtyřech z nich. Tam, kde se předpokládalo, že k tomu máme co říct. Například zrovna v pracovních skupinách pro řešení recidivy. Čili tam se trochu zjednodušil ten přenos

našich poznatků do té znalostní pokladnice ministerstva. Nebylo to tak, že bychom mohli říct: „A takhle se to teda bude dělat.“ Ale mohli jsme tam ty poznatky přenést. Byla to rychlejší a přímější cesta. V tomto byla její zásluha. Byla to opravdu velká změna oproti předchozím vedením ministerstva. Někteří ministři za celou dobu působení v rezortu nezjistili, že existujeme.

PK&VW: Je společenské angažmá tou nejsilnější stránkou české kriminologie nebo má podle vás i jiné přednosti?

MS: Česká kriminologie je relativně silná v tom, že i když nemá nějakou přílišnou institucionální a personální základnu, dokáže pokrýt dost velké spektrum těch problémů kriminality a sociální patologie. Dělá se tady řada výzkumů. Není to tak, že by její kapacita stačila jenom na násilnou nebo drogovou kriminalitu. Na to, že nás až tolik není, je těch projektů docela dost. V tom si myslím, že je určitá síla nebo kreativita české kriminologie. Lidí, kteří jsou schopni tyhle výzkumy dělat na přijatelné úrovni, je tady relativně dost, je k tomu prostor. Náš Institut prošel různými stadii a rozhodně nejsme světlo světové kriminologie. Je tady ale nějaká stabilní kriminologická základna, která stabilně dělá empirický výzkum. Něco se nám povede více, něco méně. Ti ostatní, kteří se zabývají kriminologií, z toho mohou čerpat a mohou na to reagovat. I kriticky, což je v pořádku.

PK&VW: Rozšířil se i počet pracovišť, která se kriminologii věnují.

MS: Když jsem přišel do oboru v tom 90. roce, byl tady VÚK a katedra kriminologie na Policejní akademii. Jednou za rok pořádal Večerka seminář sekce sociální patologie, což má trošku přesah do sociální práce. To jsme říkali, že je taková „třetí noha kriminologie u nás“. To bylo všechno. To teď je ten stav nepoměrně lepší. Dělá ji Jiří Buriánek a lidé kolem něj na katedře sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, dělá se pod různými obory v Plzni, Brně a Hradci Králové. Na univerzitách a vysokých školách se rozvíjejí obory jako sociální práce, prevence kriminality či krizové řízení, které mají nějaké kriminologické prvky. Ten obor se tam nějak chytil, a i když se tam přednáší nárazově nebo částečně, je tam. A třeba i ty studentské magisterské a doktorandské práce k tomu přispívají, což je podle mého názoru obrovský posun za těch posledních deset, patnáct let.

PK&VW: Není ale právě to, že relativně malý počet lidí pokrývá tolik témat, zároveň slabinou české kriminologie? Jak každý dělá něco jiného, stěží pak můžeme vést nějakou pořádnou debatu...

MS: Pokrýváme dost velkou paletu témat, ale slabinou určitě je, že u nás neděláme teoretickou reflexi. Nevidím tady nikoho ani pracoviště, které by tu hromadu empirických poznatků nějak přemlelo a zkusilo z toho něco vyvodit. A přitom by bylo co vyvozovat. Ten vývoj země od reálného socialismu do postsocialistického kapitalismu a jeho průvodních jevů, které se promítly i do kriminality, by fakt stály za nějaké teoretické zobecnění. Doteď ale na to nějak nebyly síly. My jako IKSP na to

nemáme, to říkám upřímně, protože my jsme zaměřeni skutečně na ten aplikovaný výzkum a v podstatě reagujeme víceméně na potřeby svého zřizovatele a svých uživatelů. Těžko u nás z toho mála, co máme, vyčleníme tři lidi na to, aby teoretizovali. Byl by to krásný úkol pro akademické pracoviště, kde by byli třeba dva až tři lidi, kteří se kriminologií zabývají, kteří na to mají a zajímá je to, aby si na tři roky dali pauzu od empirických výzkumů a zamysleli se nad nějakou analýzou a syntézou dosavadního poznání. To by bylo nádherné.

PK&VW: Ta reflexe ale nemusí být jenom teoretická. Nám připadá zvláštní, že se v Česku dělají kriminologické výzkumy sto let, ale co se stalo s jejich závěry? Určitě se udělala spousta zajímavých věcí, jenomže to vypadá, že se na ně zapomnělo. Zorientovat se v tom zabere spoustu práce. A když posloucháte mladší výzkumníky, máme pocit...

MS: ...že začínají pořád znova, že? Máte pravdu v tom, že se udělá výzkum, opublikují se výsledky, někde se dají a něco se třeba doporučí a život jde dál a ten výzkum zapadne. Už se k tomu vlastně nikdo nevrací.

PK&VW: Ano, často se pak objevuje již dávno objevené.

MS: My jsme se trošku o něco takového pokusili, když jsme slavili padesáté výročí Institutu. V roce 2010 jsme udělali publikaci „Kriminalita očima kriminologů“. Nevyšlo to ani v nějakém nakladatelství, vydávali jsme si to sami, možná jste ji měli v ruce. Bylo tam několik témat, která jsme v IKSP nějakým způsobem dělali. Zadání kolegům bylo: „Vemte si tu svou oblast, kterou děláte. Nepište ale závěry z výzkumů, ale zkuste se nad tím problémem zamyslet, co z něj můžete vyvodit.“ Částečně se to podařilo, částečně ne. Ale to je asi způsob, jak by to třeba mělo vypadat. Třeba kam jsme se dostali ve výzkumu drog. Někdo by měl udělat něco jako syntézu a říct: „Toto víme, toto už asi neplatí, to není pokryté, to nevíme.“ To by se mělo dělat, bylo by to třeba.

PK&VW: V roce 2012 vznikla Česká kriminologická společnost, spolek spojující kriminology i praktiky, kteří mají co dočinění s kontrolou kriminality. Kde vznikl tento nápad?

MS: Tuto myšlenku vždy prosazoval Neumann. To byl člověk, který byl opravdu velmi otevřený světu. Uměl jazyky, četl ze zahraniční literatury a poznatky dále zprostředkovával. On měl tři životní sny. První, že bychom měli vydat znovu knihu Cesare Beccarii „Dei, delitti i delle pene“. Já jsem říkal: „Honzo, klidně, ale musíš k tomu napsat nějaký úvod, nemůžeme to jen tak vydat.“ Tak na tohle nedošlo. Pak chtěl kriminologický časopis. Tak jsme řekli: „Hele, na to taky musí trošku dozrát doba. Kdo to bude číst?“ Tenkrát možnost elektronického časopisu neexistovala. Říkal jsem: „Na to my nemáme peníze a nikdy je mít nebudeme, kdo by si to koupil.“ Ale na jeho slova posléze došlo. Jestli se na nás dívá, tak snad má radost. (Časopis Česká kriminologie vznikl v roce 2016, pozn. autorů). A pak chtěl kriminologickou společnost. A taky jsme říkali:

„To musí přijít. Zakládat kriminologickou společnost ve chvíli, kdy je tady jeden institut a jedna katedra a nikde nic, tak to abychom nezkrachovali po prvním půlroce.“

Ten impuls založit kriminologickou společnost přišel ve chvíli, kdy jsme si řekli, že by se v Praze konečně měla uskutečnit velká mezinárodní akce – Evropská kriminologická konference. Evropská kriminologická společnost na to pořádání samozřejmě potřebuje partnera. Tak jsme říkali: „Institut je podřízená organizace Ministerstva spravedlnosti. To nemůže být partner, poněvadž to jednání by bylo strašně složité. My sami za sebe nemůžeme vstupovat do žádných závazků nebo vztahů.“ Za sebe se musím přiznat, že jsem říkal: „Ano, to už se může podařit,“ i když jsem čekal, že v nejlepším případě nás bude tak padesát členů a kdoví jestli. Je téměř neuvěřitelné, že dnes máme v České kriminologické společnosti sto sedmdesát lidí. To znamená, že sto sedmdesát lidí ví, že existuje kriminologie. Ví, o čem to je, a nějakým způsobem se o to aspoň zajímá, byť třeba to nejsou žádní aktivní členové. Ale to zas od všech nikdo nemůže čekat. Takže tím impulsem byla Evropská kriminologická konference v Praze. Společnost jsme založili zhruba dva roky předtím.

PK&VW: Když se podíváte zpátky na tři dekády české kriminologie, co považujete za její největší úspěchy? Je být na co hrdý?

MS: Za IKSP můžeme být hrdí na to, že jsme obhájili svou existenci. Určitě víte, že už jsme byli zrušeni, akorát nám to nikdo oficiálně neřekl. Ale přežili jsme to. Přežili jsme to víceméně díky tomu, že za IKSP se opravdu postavila řada lidí a organizací. A z toho odvozují tu hrdost, poněvadž my jsme těm lidem mohli akorát poděkovat. Nemohli jsme jim slíbit ani prebendy, ani funkce, ani vyznamenání. Oni prostě položili na stůl svou autoritu a své jméno. Myslím si, že by to nedělali ve prospěch instituce, o které by si mysleli, že by jí opravdu nebyla škoda.

PK&VW: To nejspíš ne.

MS: Na to se váže i ten rozvoj kriminologie. Institut byl dlouho jediná taková stabilní základna. Tu jsme dokázali rozvinout a dostat na nějakou úroveň. Neříkám, že špičkovou, to v žádném případě, ale na nějakou úroveň. Od toho se kriminologie rozvinula i na další pracoviště. To je něco, na co ta česká kriminologie může být hrdá a my jsme se na tom snad trochu podíleli. Nemyslím si, chraň pánbůh, že by to byla jen naše zásluha, to vůbec ne. Ale trochu ten podíl na tom asi nějaký máme.

Když bychom měli být na něco hrdí v tom organizačním smyslu, tak na to, že máme odbornou společnost. To je vždycky jeden z konstitutivních znaků oboru. Jestliže tady je x lidí, který se tomu oboru věnují a dokáží vytvořit nějaký životaschopný svazek, je to určitě pro obor plus. Myslím si, že i kdyby došlo k nějakému otřesu a IKSP zanikl, tak je tady nějaká základna, která by se třeba byla schopna zregenerovat. Kdybychom nebyli my, na univerzitách a školách už by se kriminologie neztratila. Kdežto kdyby nás v těch 90. letech smetli, nevím, jaký by byl další vývoj. On by si ten život zase něco vyžádal, ale je strašně jednoduché něco rušit, ale strašně těžké něco zakládat.

Pak si myslím, že je dobře, že jsme byli schopni v Praze udělat tu Evropskou kriminologickou konferenci. Protože, ona každá je rekordní, ale do Prahy přijelo nejvíc lidí v předchozí historii těchto konferencí. Teď jich bylo zase víc, ale ukázali jsme, že česká kriminologie je schopná takovouto akci uspořádat. O tom se nám v 90. letech ani nezdálo. Ani náhodou. Kdežto dneska bych se musel asi stydět, kdybychom to neudělali. Když už to dělají Litevci, Slovinci, loni Bosna. No tak, kde už bychom byli, kdybychom to nebyli schopni udělat my.

PK&VW: Nezůstali jste pozadu...

MS: Takže jsme nějak tak nezůstali pozadu. A z těch obsahových věcí, my jsme skutečně v některých směrech výzkumu docela dobří. Můžeme být hrdí na to, že v některých směrech jsme byli průkopníky a v některých oblastech jsme na docela slušné úrovni. To je třeba mládež, kterou léta dělá Večerka. Nebo třeba ten výzkum v oblasti drog, který víceméně běží kontinuálně, i když se ti šéfové výzkumu střídají. Teď třeba to hlavně dělá Petr Zeman, který si myslím, že má velmi slušný jméno v tomhle oboru.

PK&VW: Máte nějakou vizi, kam by se kriminologie v Česku mohla ubírat?

MS: Moje vize je, aby ta základna aplikovaného výzkumu byla širší. Aby vznikla další pracoviště pro potřeby vězeňství a pro potřeby policie, jako byl například penologický ústav. Zároveň bych byl rád, kdyby se posílila teoretická základna kriminologie v akademické sféře nebo na vysokých školách univerzitního typu. Pro to bych byl ochoten ještě něco udělat, pokud by o to někdo stál.

A potom vize by byla, aby se česká kriminologie dokázala více zapojit do mezinárodní spolupráce. Měli bychom se uchytit na mezinárodních výzkumech a ve standardní spolupráci se zahraničními partnery. Potom máte i daleko lepší jméno v mezinárodním prostředí, na tu národní kriminologii se dívají lépe a znají vás. My se snažíme, aby nás znali, někam jezdíme, někde referujeme. U nás v IKSP platí zásada, že kdo jede ven na konferenci, tak prezentuje výsledky našeho výzkumu, ať se aspoň ví, co děláme. Ale to je jenom jeden krok. Druhý krok jsou ty mezinárodní projekty a třeba i vzájemná výměna lidí. My už k nám nemůžeme moc lidí přijímat. Máme nějakou systematizaci, podléháme ministerstvu a tak dále. Jsme rádi, když za rok vezmeme tři stážisty z českých škol, případně ze Slovenska. To je tak vrchol naší kapacity. Tohle by mělo fungovat na univerzitách a dneska už to do jistý míry funguje. Studenti jezdí ven. Některé kolegyně studovaly v zahraničí – v Holandsku, USA i jinde –, a je to vidět.

Rozhovor byl redakčně zkrácen a upraven.

Literatura

Lubelcová, G. (Ed.) (2018). *Paralely a divergencie. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. Dostupné na: http://urrlab.cz/sites/default/files/paralely_divergencie.pdf.

Scheinost, M. et al. (2010). *Kriminalita očima kriminologů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Suchý, O., A. R. Ratinov, M. Urbanová (eds.). (1985). *Osobnost pachatele*. I. díl. Praha: Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře ČSSR.

Suchý, O., A. R. Ratinov, M. Urbanová (eds.). (1985). *Osobnost pachatele*. II. díl. Praha: Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře ČSSR.